

MAGYAR TANÜGY.

SZERKESZTIK

DR HEINRICH GUSZTÁV ÉS DR KÁRMÁN MÓR.

TARTALOM:

I. Paedagogia. A klasszikus nyelvek oktatása. *Volf Gy.* — A hoszpítálásról. *Molnár K.* — Nehány szó a magy. nyelv ügyében. *Vizi F.* — A felnőttek oktatása. *Both S.* — II. Közigazgatás. Az új tanárvizsgálati szabályzat. *Heinrich G.* — Közoktatásunk állapota 1873-ban. — Hazánk közoktatásügyi költségei 1876-ra. — III. Havi szemle: Visszatekintés a lefolyt évre. A főiskolák magatartása az egyetemi s műegyetemi reformkísérletekkel szemben. A reáliskola átalakítása; az új tanterv. — A házi ipar ápolása. — A közoktatási tanács újjászervezése. — A minister jelentése 1873-ról. A költségvetés 1876-ra — A »Néptanítók Lapja.« — Az új tanárvizsgálati rendszabály. A ministerium legújabb rendelete a földrajz stb. tanáraihoz. — IV. Irodalom. Bartal. A classica-philologia története. *Fröhlich R.* — Brassai, német nyelvtan. *Heinrich G.* — Lutter, Számtan. *C.ászár K.* — Babics K., Logika. *Harrach I.* — V. Külföld. Müller Miksa az angol népoktatásról. — A tandíj kérdése Ausztriában. — A tanulók túlterheléséről. — Függelék. Törvényjavaslat a gymnasiumi s reáliskolai oktatásról.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

5/2.

nr.

BUDAPEST, 1876.

KIADJA AZ EGGENBERGER-FÉLÉ KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

A „Magyar Tanügy“ előfizetési ára: egész évre 5 frt, félévre 2 frt 50 kr. Az előfizetési összegek az Eggenberger-féle könyvkereskedésbe (barátok-tere 5.) küldendők; a folyóirat szellemi részét illető küldemények dr. Heinrich-hez (kecskeméti-utca 13.) címzendők.

kutassuk, honnan veszi levezetéseit: a legcsekélyebb részletekig idézgeti a fölhasznált irodalmat, mely a variatióknál többnyire Hindenburgnak classicus, a korábbi egész irodalmat tüzetesen fölölélő vizsgálataiból áll.

A polynom tétel levezetésében K. ur independens utat választotta, azaz a sort függetlenül a binomial képlettől állapítja meg, itt is Hindenburg nyomdokain haladván, kitől eltérni egyértelmű lenne azzal, mint az általános tudományos utat elhagyni; megjegyzendő azonban, hogy K. ur levezetései szélesebb mederben folynak, tehát elemiebbek és könnyebben érthetők. E részben is gondosan idézi az illető műveket, melyekből részleteket kölcsönzött.

Az előttünk fekvő utolsó rész a polynom tétel történetét tárja elénk. Ez felette rövid, de kielégítő. E rész átolvasásánál eszünkbe jutott, hogy ugyanazon készült-séggel, ugyanazon tudományos apparatussal, melylyel az értekezés készült, szerző háladatosabb munkát hajt vala végre, ha az összes módszereket és törekvéseket, melyeket a matematikusok Leibniztől kezdve Ettingshausenig a polynom tétel levezetésére fordítottak, kritika alá veszi és fölöttük itéletet mond. Tényleg teszi azt, midőn a matematikai irodalom idevonatkozó munkáiból böngészget és egybeállítja az egész levezetést, csakhogy a mi eszménk szerint elmondaná, miért ad előnyt eme levezetésnek egy másik fölött. Igaz, hogy ezt már Hindenburg is tette annak idején, csakhogy azóta csaknem egy évszázad tünt le és a módszerek dolgában, ha a lényegben nem is, jót haladtunk ez idő alatt.

A magyarságot illetőleg föl kellene említenünk egyetmást, mi arról tanuskodik, hogy K. ur nem olvassa a »Nyelvört«, hanem e tekintetben nem érheti őt akkora vád, mint azokat, kik eddig gazdagították matematikai irodalmunkat. Végül nem ártott volna a terjedelmes latin idézeteket fordításban adni, mert tudvalevőleg vannak tanáraink (talán ezentúl már nem lesznek), kik a reáliskolákból kerültek a főiskolára és így a latin nyelvet nem értik. A »M. T.« e körülményt rendesen figyelmére méltatja.

Dr. Császár K.

Grundriss der Sprachwissenschaft von Dr. Friedrich Müller I. Band. 1. Abtheilung: Einleitung in die Sprachwissenschaft. (Wien 1876, Alfr. Hölder,) VIII. és 177. lap. Ara 1 frt 80 kr.

A nyelvtudomány az utolsó két évben előtérbe léptetett egy pár vitás kérdést, melyek jelenleg ezen tudomány egynehány képviselőit kihozták a tudomány csendes nyugalmának sodrából és azon szenvedélyes polemiára nyújtott alkalmat, mely olvasóink előtt aligha ismeretlen.

Midőn Whitney könyvét e folyóiratban ismerttettem, (M. T. III., 603), alkalmam volt reá mutatni azon vitapontokra, melyek az amerikai nyelvtudós és Müller Miksa között fennforognak. Azóta a köztük folyt polemia kihatott a nagyobb közönségre is és azon hangulat, melyet mindkét oldalon keltett, bebizonyította azt, hogy a hirneves odium philologicum-ot átvitték azon tudományba is, mely a szorosan vett philológiára épült és századunkban mint önálló tudomány-ág vált ki: az összehasonlító nyelvtudományba. Erről mindenki meggyőződhetik, a ki elolvasta Steinthal ily című platói párbeszédét: Antikritik, mely ezen kitünő nyelvtudós folyóiratának utolsó előtti füzetében jelent meg, és a ki figyelemmel kísérte azon cikkeket, melyek Müller M. és Whitney részéről a »Deutsche Rundschau« egy pár újabb füzeteiben jelentek meg. Midőn a nyelvtudománykérdések fölött ily széles közönség szeme láttára foly a vita, ugy teljes joggal vehetünk tudomást azon tényről, hogy mai nap ily kérdések már csakugyan az általános műveltség kérdéseikhez tartoznak és hogy a vitapontok eldöntésében a művelt öntudat nem csekély mértékben részes. Ez különösen Angolországgra nézve áll, és hogy ott így áll a dolog, az különösen Müller Miksa érdeme, ki a nyelvtudósok között a leg-

első volt, ki ékes és a tudományos kutatás eredményeinek népszerűsítéséhez értő előadás módja által ezen tudomány irányában a művelt közönség érdekét fel bírta költetni. Hogy ez mennyire sikerült neki, azt munkáinak példátlan elterjedésén kívül még azon hatás is mutatja, melyet nyelvtudományi kérdések egészen heterogen körökre gyakorolnak. Csak a legutóbbi időből idézek egy példát. Herbert Spencer legközelebb megjelent munkájában: »B e v e z e t é s a s o c i o l o g i a t a n u l m á n y á b a « lépten nyomon találkozunk oly felvilágosító példákkal, melyek a nyelvészet jelenségei köréből vannak merítve; a szerző tehát feltehetette azt, hogy művelt olvasók legjobban értik meg akkor, ha a nyelvtudomány köréből választja meg a párhuzamos jelenséget, mely az ismeretlenre világosságot derítsen. Ezen körülményt, t. i. a művelt közönség érdeklődését a nyelvtudomány eredményei irányában, az is bizonyítja, hogy a n e m z e t k ö z i t u d o m á n y o s g y ű j t e m é n y tervezetébe, mely egyidejűleg francia, angol és német nyelven jelenik meg, két nyelvtudományi munka van felvéve, az egyik, Whitney tollából már meg is jelent, a másik, mely Steinthal műve lesz, még csak ezután fog napvilágot látni.

Mindeddig tehát, mint látni való, leginkább az angol irodalomból indult ki azon tevékenység, melynek a nyelvtudomány ily nagy mértékű elterjedését lehet köszönni. A mi német nyelven e téren történt, az részint angolból való fordítás, részint pedig kizárólag a szoros értelemben vett szaktudósokhoz fordul. Müller Frigyes munkájában, melyet a címben jeleztem, legelőször van előttünk eredetileg német nyelven is oly könyv, melyben egy első rangu nyelvtudományi tekintély kutatásainak eredményeit a szélesebb művelt közönséggel közvetíti. Müller Frigyes ugyan nem e célból írta könyvét, mert mint előszavában kiemeli, közvetlenül egyetemi előadások és oly egyének számára írta, kik a nyelvtudománnyal behatóan és komolyan akarnak foglalkozni. Ezért, mint mondja, készakarva eltért más nyelvtudományi írók népszerű és feuilletonszerű előadásától. Nem válik azonban a nagyhirű nyelvtudós szegényére, sőt mondhatnók dicsőségére válik, hogy ez nem sikerült neki tökéletesen. Mert dacára a könyv dogmatikus felosztásának és azon szoros rendszerességnek, mely a szerző minden munkáját jellemzi, még is oly világosságot mutat fel, hogy kár volna, ha az előszó tiltakozásai az egyik vagy másik embert, ki nem szoros értelemben vett professzionális nyelvész, visszariasztanák az érdekes könyv elolvasásától. Müller Frigyes mint ethnographiájában, ugy e könyvében is megmutatta, hogy megmaradhat az író mindig sorosan tárgya mellett, hogy nem kell neki soha egy hajszálnyira sem távoznia azzal vonaltól, melyet a tudomány komolysága jelölt ki művelőinek, de a nélkül, hogy egyszersmind élvezhetlenné válják és hozzáférhetlen azokra nézve, kiknek sem hivatásuk sem pedig módjuk, a tudományoknak csak egyes kérdéseire fordítani minden verejtéküket.

Nagy előnye M. F. munkájának az, hogy a nyelvtudományi kutatásban az öntudatos philosophiai gondolkodás egy összefüggő egészéből indul ki, más szóval, hogy rendszeres philosophiából indul ki és vele összeköttetésben van. A nyelvtudósok, különösen a mennyiben a nyelvtudomány általános kérdéseivel foglalkoznak, ugyan mindig bölcsészeti gondolatsorból indulnak ki és abból vonják le elméleteiket. De eddigelé ezen nyelv-bölcselkedés vajmi rossz állapotban állik. A régiebb nyelv-bölcselkedők (köztük Humboldt Vilmos is) még oly időben irtak, midőn a tudományos psychologia alig indult meg, a későbbiek pedig különösen azon eklekticismus jellemzi, mely a gondolkodás haladásának mindig többet ártott mint használt. Whitney, ki a nyelvtudományt nagy szenvedélylyel menti meg az ugynevezett szellem tudományok sorának, ugy látszik alig sejti azon mélyebb kérdéseket, melyek a nyelvtudományt a psychologia tőszomszédságába hozzák. Még magának Geiger Lázárnak egy rokonszenves kritikus azt lobbant. hatá szemére, hogy lélektani nézetei »plump«-ok. Legelőször Steinthal törte meg a tekintetben a jeget, miután már előtte Lazarus (Das Leben der Seele I. köt.) e

nyelvtudomány magasabb kérdéseit a Herbart-féle psychologia keretébe illesztette be. Steinthal legújabb könyvében (Abriss der Sprachwissenschaft I. köt. Berlin 1873.) megmutatta, mennyi philosophiai munkát szükséges ahhoz, hogy a nyelvtudomány általánosabb kérdéseiben szilárd alapon álljunk, és igen örvendetes, hogy Müller Frigyes a jelen könyvben ezen alapot feltétlenül magáévá teszi, midőn a 8—12. §§-ban azon bölcsészeti módszerhez csatlakozik, melyben a nyelvészetre nézve Lazarus és Steinthal tették termékenyvé a Herbart által megalapított tudományos lélektan. Sőt ott is, hol e munkákra nem utal Müller, azt gyaníttatja, hogy mint a philosophiai tudomány biztos eredményeit ismeri el azokat a psychologiai tényeket, melyeket legelőször Steinthal ismert fel és vezetett be a Herbart alapján induló psychológiába, így pl. a 13-ik lapon a subsumáló, harmonisáló és teremtő apperceptiót, melyeknek felismerését legelőször Steinthal mélyen beható gondolkodásának köszönjük. Müller hozzá szól ezen munkájában azon vitás kérdésekhez is, melyekre ezen ismertetésem első soraiban vonatkoztam. Különösen azon kérdéssel: vajjon a nyelvtudomány természettudomány-e (Schleicher, Müller Miksa) vagy pedig szellemtudomány (Whitney)? Ezen kérdésre nézve közvetítő állást foglal el a nyelvtudományt szellemtudománynak ismervén el, mely a természettudomány módszerével dolgozik. Nem tagadhatjuk, hogy azon egész vitakérdés roppant kicsiszorúnak tünik fel előttünk és bámulatos, hogy annyi tudós fő annyi fáradságot fordít egy oly vitára, mely legjobb esetben szóvitának mondható. A tudomány fogalmát nem meríti ki ama két osztály és létezhetik tudomány, mely sem az egyik sem a másik osztályba nem tartozik. Annál inkább csodálhatni, hogy M. a vitakérdések egy másik sorozatát nem tárgyalja közelebbről, különösen pedig a dialectusok kérdését, azaz: vajjon bizonyos nyelvtípus a dialectusokból fejlődött-e ki, vagy pedig megfordítva ezek nem egyesek-e mint bizonyos egységes nyelvtípus szétválásának eredményei? (Lásd »M. T.« III. köt. 610. l.).

A munka fénypontja azon fejezet, mely a nyelvek osztályozásáról szól (50—98. lap.) Eddig semmiféle könyvben oly tág terjedelemben e kérdés nem volt megbeszélve minden oldalról és azért e fejezetet mindazoknak figyelmébe ajánlhatjuk, kik a nyelvek osztályozásának kérdésével psychologiai, morphologiai és genealogiai szempontból tisztába akarnak jönni. Egyszersmind a kimutatott nyelvek sorozatát találhatja ottan, a mire nézve eddig tudtommal ily teljes statistikai kimutatás egyébutt nem található. Feltűnő az, hogy Müller kimutatásában a sémi nyelvek sorából ki van felejtve az assyr nyelv. Müller a maga részéről a nyelvfelosztásban a genealogiai szempontot tartja a legalkalmasabbnak, a könyv harmadik fejezetében azonban, hol a nyelv alkotó elemeit tárgyalja, a morphologicus felosztás axiomáira tér vissza és, úgy gondolom, sokkal több súlyt fektet azon különbségre, melyet rendszeren a glutináció és flexió között szoktak tenni, mint a mennyi e látszólagos különbséget megillet. Agglutináció és flexió nem lényegileg és qualitative különbözőnek egymástól, hanem mindketten a szóképzés processusának két különböző fejlődési fokát jelölik. A fejlettebb agglutináció, melyet az etymologiai nyelvelemzés még alig merne flexiónak mondani, a beszélő ember öntudatában (ha ugyan nincsen etymologiai érzéke) teljességgel flexió.

Müller nem ismert meg bennünket munkájának tervezetével. A czimlap szerint itélve ezen műve számos kötetekből fog állani, melyekhez az épen megjelent rész bevezetésül szolgál. Ezen bevezetés a legfényesebb módon tesz eleget feladatának, a miből az olvasó meggyőződhetik, ha a benne tárgyalt fejezetek főcimeit közöljük. Az egész bevezetés ugyanis a következő öt csoportba tartozó kérdéseket hozza tisztába. A) A nyelv magában véve (in abstracto). B) A nyelv mint concret egyéniség. C) A nyelv elemei, hol a szerző igen helyes tapintattal indul ki a mondatból és nem a gyökből vagy plane a hangból, mint az soká divatban volt, míg a nyelvet nem mint élő organismust fog-

ták fel, hanem mint holt tetemet, mely a nyelvész kése alá kerül hogy alkotó részeire boncoltassék szét, Müller az élő mondatból száll le a nyelvet alkotó alsóbb, de önmagukban véve önálló étellel és gondolati értékkel nem bíró elemekre, mindig összefüggésben tárgyalva a nyelvet azzal, a minek exponense: a g o n d o l k o d á s s a l. D) A gondolat kifejezése írás által, hol az írás rövid de tüzetes történetét találjuk, mely most annál szükségesebb, minél inkább zavarta össze W u t t k ének az írás fejlődéstörténetéről szóló monographiája a tudomány bizonyos eredményeit. E) Az írás viszonya a nyelv fejlődéséhez. Az olvasó e rövid átnézetből is láthatja, hogy ha a nyelvtudomány alapkérdéseire nézve alapos tájékozást kíván szerezni, megnyeri azt Müller Frigyes könyvéből. Főleg minden rendbeli philologusoknak és nyelvtanároknak a középiskolában melegen ajánljuk e tanulságos, tartalmas könyvet.

Dr. Goldziher I.